

At the same time, Ukrainian scholars made many attempts at identifying the main tasks in studying literary history as a scholarly discipline. In this context, George Luckyj's study *Between Gogol and Shevchenko* is of great importance to us, because his research is based on the analysis of works authored by two iconic figures in our culture. He formed two fundamental strategies for laying down the foundation of Ukrainian literary history. Primarily, the researcher focused on the philosophical and political aspects in the times of Shevchenko and Gogol. In his literary and historiography concepts, George Luckyj proceeds from the position of examining the history of national creativity. For him, Shevchenko and Gogol become the symbols of two different worldviews.

The reception of Gogol's and Shevchenko's works became a litmus test for us to see the strategy deployed in written histories of literature, the formation of the canon and the rhetoric of the literary text. George Luckyj's work *Between Gogol and Shevchenko* relies on the methodology of postcolonial studies.

The work of Professor Luckyj is interesting in other aspects, too. The national cultural outlook, including its genesis, becomes the basic object of his research. For the scholar it is important to consider the impact of the general discourse of the time on the writer's formation. Moreover, writing is for him a direct consequence of the writer's political and cultural views. *Between Gogol and Shevchenko* can be characterized rather as historical and cultural work, than merely a literary one, because in its pages Luckyj describes two ways of Ukrainian cultural discourse's development. The emergence of Shevchenko and Gogol phenomena in the Ukrainian literature significantly changed the nature of literary historiography works. These two men of genius are main figures in understanding two types of writing the history of the Ukrainian literature (one - from the position of Russian imperial policy; the other - from the position of the Ukrainian nation's creativity). There can be no doubt that the history of literature is an important factor in national cultural and political discourse.

ГОГОЛЬ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЮРІЯ ЛУЦЬКОГО

Лариса МАСЕНКО

Тема Гоголя належить до провідних у творчому доробку Юрія Луцького. Гоголь увійшов до кола наукових інтересів ученого на певному етапі його творчого шляху, але відтоді гостре зацікавлення особистістю й творчістю великого земляка не залишало Юрія Остаповича до останніх днів життя.

Діалоги з Луцьким, відтворені Романом Корогодським уже після смерті вченого, містять записи, які свідчать про те, що в 90-х роках Луцький мав намір написати ще одну книжку про Гоголя. Ось один такий фрагмент із діалогів: «...проект Гоголя стоїть переді мною - непереборний *overwhelming*, як ніколи перед тим. Ще такого не було. Я знаю, що хочу сказати про Гоголя, але не знаю, чи зумію. Це пов'язане певною мірою з моїм ставленням до України»¹.

Можна навести ще такі нотатки з щоденника за 1996 рік: «Чимраз новіше ідеї про Гоголя. Таки буду щось писати, бо не можу тихо сидіти»² або «Історію незалежної України повинен писати новий Гоголь»³.

Опубліковані раніше дослідження Луцького про Гоголя були адресовані англomовному читачеві. В Україні його праця «Між Гоголем і Шевченком», перекладена українською мовою, була опублікована у київському видавництві «Час» лише в 1998 році, майже через 30 років після появи її англomовного першодруку в Гарвардській серії в 1971 році.

Уцитованому вище щоденникові занотовано сумніви автора щодо доцільності запізненої появи цієї його книжки в Україні, до того ж написаної з орієнтацією на неукраїнську аудиторію. «Думаю про те, чи вийдуть друком мої книжки про Гоголя і Шевченка, - зазначає

Юрій Остапович у записі 1995 року. - Навіщо це публікувати в Україні?.. Книжка не була написана для українського читача. Вона трохи перестаріла (я писав її в пізніх 60-х роках). Для мене вона є спомином про першу поїдку в Україну де я збирав матеріал для неї - от і все. Проблема російсько-українських відносин не розв'язана досі, то чи я можу докинути туди свій погляд?»⁴.

Проте сумніви Юрія Остаповича були марними. Публікація його книжки «Між Гоголем і Шевченком» в Україні жодною мірою не втратила актуальності для українського читача, значною мірою й тому, що російсько-українські відносини не розв'язані досі. Непересічне значення книжки Луцького полягає в тому, що вона присвячена головним чином проблемам мовно-культурної й етнічної ідентифікації Гоголя. У випадку Гоголя як великого творця й репрезентанта словесного мистецтва вибір ідентичності в умовах колоніальної залежності України від Росії переростає межі особистісного індивідуального вибору і набуває значно ширшого соціокультурного і навіть політичного виміру.

Слід врахувати, що творчий шлях Гоголя припав на час, вирішальний для майбутнього української літератури. Поява «Енеїди» й «Наталки-Полтавки» І. Котляревського, повістей Г. Квітки-Основ'яненка, поезії Є. Гребінки, С. Гулака-Артемівського та ін. започаткували творення літератури на основі народної мови, Водночас як література колонізованого етносу вона мусила від самих початків свого існування вступити в нерівноправну конкуренцію з краще розвинутою на той час російською літературою.

Русифікація офіційних сфер суспільного життя, перехід українського дворянства й чиновництва на російську мову спілкування значно ускладнили процес формування української літературної мови. Натомість російська літературна мова внаслідок привласнення імперським центром церковнослов'янської спадщини Київської Русі отримала важливий писемний ресурс. Після реформ Петра I процес формування російської літературної мови було підсилено впливом європейського культурного досвіду, засвоєння якого сприяло жанровій розбудові російської літератури. Усе XVIII століття минуло

в Росії під знаком інтенсивної культурницької праці над розвитком російської літературної мови.

Натомість в Україні XVIII століття було добою наступу на автономію краю, його посиленої русифікації й провінціалізації. Зросійщення вищих верств українського суспільства обмежило мовні джерела літератури селянськими говорами. Таке звуження соціальної бази української мови гальмувало розбудову прозових жанрів, які, на відміну від поетичних, перебувають у значно більшій залежності від соціокультурної диференціації й стильового розмаїття мовних джерел. Закономірно в цьому зв'язку вбачати, як це робить Луцький, у соціальній неповноті україномовних середовищ на початку XIX ст. одну з причин Гоголевого вибору російської мови для творчої реалізації. «Інтереси його були інтересами романіста, - зазначає літературознавець, - а романіст мусив мати справу зі своїм власним середовищем. А світ дворян та міських чиновників в Україні був російським і зросійщеним до такої міри, що майже нічим не різнився від російського»⁵.

Звичайно, це не було єдиною причиною, що зумовило мовно-культурний вибір Гоголя. Очевидно, звернутися до російської мови його спонукали передусім, як про це пише Луцький, великі літературні амбіції, задовольнити які на той час не зміг би письменник, що «писав мовою, яка вважалася "південноросійським наріччям", - це не могло привабити нікого, хто хотів бути широко знаним і кваліфіковано оціненим»⁶.

Гоголеву позицію учений розглядає в контексті доби, накреслюючи інтелектуальну історію України досліджуваного періоду, коли перед освіченою частиною українства гостро постала дилема: чи змиритися з провінційним статусом України в Російській імперії, а відтак і з розчиненням української культури в російській, чи започаткувати національний рух за самостійний розвиток країни.

Ключовими постатями доби були Гоголь і Шевченко - й аналіз їхніх контроверсійних підходів до розв'язання зазначеної дилеми і становить головну інтригу дослідження Луцького. Гоголя вчений

трактує як представника традиційного консервативного малоросіяництва, а Шевченка - революційного новітнього українства.

Разом з тим Луцький відмовляється від поширених серед дослідників Гоголя спрощено-прямолинійних підходів до інтерпретації Гоголевої ідентичності, спроб оцінити особистість великого митця й культурну належність його спадщини в категоріях «або - або», що передбачає чітку, взаємовиключну ідентифікацію його або з російською, або з українською літературою.

Передусім слід зазначити, що літературознавець не відносив Гоголя до російських письменників, у зв'язку з чим варто навести ще один щоденниковий запис Луцького про намір написати нову гоголезнавчу працю (запис зроблено в 1996 році): «Горизонт над Гоголем росте. Щораз новіші роздуми і джерела. Варто б написати добру книжку але, як звичайно, я в це не вірю. Ну, що буде, те буде. Але якщо її опублікують, то ніхто вже не буде говорити про нього як про російського письменника»⁷.

Але Луцький не вважав Гоголя й українським письменником. Записані Р. Корогодським діалоги з Юрієм Остаповичем містять такі його міркування з цього приводу: «Вчора читав Розанова - який ненавидить Гоголя. Так само інші росіяни, бо він був для них чужинець. Тільки щоби не перетягнути струни і не зробити з нього українця, яким він також не був. Цікаво, що він себе звав "хохлою"»⁸.

Як показує Луцький, мовно-культурна й етнічна свідомість Гоголя лишалася роздвоєною. Хоч як він хотів гармонізувати, злити воедино дві свої душі - українську і російську, відповідно до своїх переконань у потребі знівелювати розбіжності двох культур, йому це так і не вдалося. Дві його душі перебували у конфлікті, що знайшло відображення і в мові його творів, яка ніколи так і не стала, як підкреслює Луцький, російською за духом. Суперечливість національної самоідентифікації, прагнення ототожнити себе з росіянами і глибинний підсвідомий опір цим спробам стали, очевидно, однією з причин душевної драми митця. «Вся глибина нещастя і трагічний кінець Гоголя, - пише Луцький, - впливали, принаймні почасти, з того, що він був викорінений з рідної землі і що

він ревно намагався стати більшим росіянином, ніж самі росіяни»⁹.

Разом з тим дар великого сатирика у поєднанні з певною відчуженістю Гоголя від російського суспільства реалізувались у галереї блискучих образів ревізора і мертвих душ, що набули універсальних рис.

Таким чином, попри те, що на рівні самоусвідомлення Гоголь прийняв імперський проект поглинання України Росією, в своєму мистецькому самовираженні він був творцем антиімперського художнього дискурсу.

Можливо, саме це хотів глибше висвітлити Луцький, коли в 1996 році робив запис у щоденнику щодо задуму написати статтю для «Сучасності» про добрі наслідки імперіалізму для української літератури. На жаль, цей намір лишився нереалізованим.

Цікаво, що думка про антиімперську сутність Гоголевої творчості знайшла розвиток у дослідженні учня Юрія Остаповича - Мирослава Шкандрія. Спираючись на працю І. Мандельштама, який писав про властиве творам Гоголя «глибоке, причаєне відчуття зла, руйнівної та розбесливої імперської хвороби, що виявляється у зневазі до підвладних, зображенні помпезних, зарозумілих володарів та чужоземних зайд, а також невідступне відчуття розладнаності суспільства», М. Шкандрій підсумовує: «Гоголь приніс до Санкт-Петербурга українську свідомість, структури мислення та почуття, які були глибоко критичні до російського суспільства й на основі яких будувалося усе його творче життя»¹⁰. Як зазначає дослідник нижче, «на перетині колоніального та антиколоніального дискурсів його геній маневрував між ними обома».

Таким чином, гоголезнавчі дослідження Юрія Луцького вирізняються вже самою постановкою проблеми ідентичності Гоголя як складної й неоднозначної внаслідок суперечності між задекларованими намаганнями письменника згармонізувати українську й російську ідентичності у своїй свідомості й неможливістю реалізації цього ментального проекту у власній художній творчості.

Опрацювання відповідної проблематики на широкому тлі історії становлення нової української літератури й модерної української нації є цінним внеском літературознавця у світове гоголезнавство,

що стимулює подальші дослідження з інтелектуальної історії українства в період його мовно-культурного утвердження.

ПРИМІТКИ

¹ Луцький Юрій. З двох світів. Публіцистика. Естетика. Історіософія. - К., 2002. - С.360.

² Луцький Юрій. Роки сподівань і втрат. Щоденникові записи 1986-1989 років. - Львів, 2004. - С.344.

³ Там само. - С.330.

⁴ Там само. - С.270.

⁵ Луцький Юрій. Між Гоголем і Шевченком. - К., 1998. - С.137.

⁶ Там само. - С.109.

⁷ Луцький Юрій. Роки сподівань і втрат. Щоденникові записи 1986-1999 років. - Львів, 2004. - С.351.

⁸ Луцький Юрій. З двох світів. Публіцистика. Есеїстика. Історіософія. - К., 2002. - С.317.

⁹ Луцький Юрій. Між Гоголем і Шевченком. - К., 1998. - С.150.

¹⁰ Шкандрій Мирослав. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. - К., 2004. - С.192-193.

¹¹ Там само. - С.94.

GOGOL IN YURIY LUTSKY'S INTERPRETATION

Larysa Masenko

Gogol is the key subject in Yuriy Lutsky's creative heritage.

Yuriy Lutsky's work *Between Gogol and Shevchenko* was translated and published in Ukraine with a huge delay, almost 30 years after its first English publication in 1971, yet one can hardly overestimate its importance for studying the Ukrainian intellectual history relating to the period of Yuriy Lutsky's linguistic and cultural development.

The main problem in Lutsky's book is Gogol's linguistic, cultural, and ethnic identification. Under conditions of Ukraine's colonial dependence on Russia, the identity choice by Gogol, a great author

in the verbal art, goes far beyond an individual issue and acquires much broader socio-cultural and even political features.

Gogol's position is explored by the scholar within the context of the epoch, delineating the intellectual history of Ukraine in the first half of the nineteenth century, when Ukrainian intellectuals faced an acute dilemma: whether to accept the provincial status of Ukraine under the Russian Empire - and thence the dissolution of the Ukrainian culture in the Russian one - or to initiate the national movement for the independent development of the country.

The key figures of the time were Gogol and Shevchenko, and the analysis of their controversial approaches to resolving the mentioned dilemma makes the main intrigue of Lutsky's research. The scholar interprets Gogol as a representative of a conservative Lesser Russian tradition, at the same time regarding Shevchenko as a representative of revolutionary modern Ukrainians.

However, Lutsky disclaims the prevalent simplified approach in interpreting Gogol's identity and the attempts to weigh up his personality in "either-or" categories, which presumes his unequivocal association with either Russian or Ukrainian literature. According to Lutsky, Gogol's linguistic, cultural, and ethnic consciousness remained bifurcated. Despite his desire to harmonize, to merge his two souls, Ukrainian and Russian - according to his belief that the differences between the two cultures must be leveled - he failed to do so. His two souls kept conflicting, which was reflected in the language of his works that never became Russian in nature.

The gift of a great satirist, combined with Gogol's detachment from the Russian society, has materialized in a gallery of brilliant images of the *Inspector-General* and *The Dead Souls* that have acquired universal features. As Lutsky has shown, despite the fact that Gogol accepted the imperial project of Ukraine's absorption by Russia, in his artistic expression he was a creator of the anti-imperial artistic discourse. This idea of Lutsky's has been developed in the studies of his follower, Myroslav Shkandriy